

GORAN SIMIĆ

No és pas difícil reconstruir una casa enderrocada

Text: *Simona Škrabec*. Fotografia. *Milomir Kovacëvić Strašni*

GORAN SIMIĆ (Vlasnica, Bòsnia i Hercegovina, 1952) va avisar el 1987, amb el poemari *Un pas cap a la foscor*, d'una greu desestabilització de la societat iugoslava. No gaires anys després va haver de sobreviure dins de la ciutat de Sarajevo assetjada durant 1.425 dies, del 5 d'abril de 1992 al 29 de febrer de 1996. Simić va poder abandonar la ciutat aquell mateix any 1996 gràcies a l'ajut de PEN Internacional i es va establir al Canadà. El poemari *Lament per Sarajevo* (1994), escrit durant el setge, va començar a circular en traduccions mentre ell encara vivia en una ciutat on la màxima preocupació era com aconseguir aigua potable. En arribar al Canadà, va començar per a ell la vida d'exiliat, descrita al poemari *El llibre dels desplaçaments* (2002). A poc a poc, els seus poemes van començar a ser traduïts a l'anglès i a molts altres idiomes. Les antologies *Fugida del cementeri* (1995) i *El blues de l'immigrant* (2003), publicades primer en anglès, el van convertir en una de les veus poètiques més colpidores que van documentar la tragèdia de Bòsnia. L'exili al Canadà va resultar ser una caixa de ressonància, la seva poesia es va convertir en un punt de referència en tant que testimoniatge de la guerra dels noranta, però també una reflexió sobre la vida d'apàtrida en un món que és indiferent, però que hem de mirar d'omplir de sentit. Goran Simić ha visitat Barcelona aquest novembre passat per presentar la traducció d'*Els meus dies feliços al manicomi* (LaBreu 2023), una antologia personal que l'autor va construir un cop establert de nou a Sarajevo el 2010. El poeta destaca per la seva voluntat de no deixar-se doblegar per la fortuna adversa i d'apostar per seguir escrivint, publicant i testimoniant el temps en el qual viu perquè la poesia té capacitat de memòria, ens cura i ens connecta. En la seva visita a Barcelona, Simić també va participar en els actes entorn del Dia de l'Escriptor perseguit, organitzats pel PEN Català. La publicació de l'entrevista en aquest número vol ser també un record de Sarajevo, Districte XI de Barcelona, el programa impulsat per l'aleshores Alcalde Maragall que va propiciar un corrent de solidaritat amb la ciutat bòsnia, tant des de l'Ajuntament com des de les entitats de cooperació i la ciutadania.

La literatura, especialment la poesia, crea «ponts invisibles» entre les persones. De quina manera la poesia l'ha connectat amb els altres i què han significat aquestes relacions per a la seva vida?

Som nosaltres, aquest pont. Amb «nosaltres» em refereixo a una minoria invisible, però poderosa. Existim des de fa segles i som presents a tots els racons del món. És fàcil veure com tothom, des de les persones més senzilles fins als caps d'estat, fa servir citacions poètiques quan vol donar la impressió de ser una persona sàvia. La poesia s'utilitza per celebrar el naixement d'una criatura, o bé en ocasió d'una boda, però també per dir les paraules que acompanyen la mort d'éssers estimats. Sovint les cançons populars s'han transmès de generació en generació no pas gràcies a la melodia, sinó precisament a causa del missatge poètic capturat als versos i també per les metàfores que s'hi empen.

Un amic meu acostumava a dir: «Hi ha poemes que, en llegir-los, et fan caure de la cadira». I també em ve a la memòria una conversa recurrent amb la meua mare que acostumava a provocar-me dient: «Els poetes us assembleu tant l'un a l'altre que no podeu esperar el moment de trobar-vos de nou, de llegir-vos, encara que vingueu de l'altra punta del món. Em pregunto —deia la meua mare— per què els poetes no us caseu un amb l'altre, si us estimeu tant». I a aquesta observació seva, jo acostumava a respondre que llavors no quedaria ni una sola persona decent amb qui casar-se...

Si no existís aquesta minoria, una minoria a la qual vostè també pertany, moltes de les coses que coneixem no existirien. Per exemple, a l'edifici de la llengua catalana li faltaria una finestra que mira cap enfora. A part de les traduccions a l'anglès, que entenc com una entrada a l'espai global, per a mi el més gran compliment és quan els meus llibres es tradueixen a les llengües que són o havien estat negligides com ara l'estonià, el finès, el romanès i evidentment també el català. Els catalans lluiten amb valentia per preservar la identitat a través de la llengua. Per molt que la globalització pugui semblar important, en les lectures poètiques que he fet arreu del món, he trobat públic més atent i les persones més intel·ligents allí on la gent sent necessitat d'obertura i es nega a deixar-se tancar dins d'una majoria que exclou tots els altres.

Fa cinquanta anys que em dedico a la poesia i crec que tots aquests anys els he passat en oposició a alguna cosa. El mercat global ens ha obligat a viure en oposició i aquest mateix mercat també ens ha pres la llibertat, la qual cosa fa que tinguem més ganes de rebel·lar-nos. Potser exagero una mica. Però no soc l'únic que se sent així. Els ponts invisibles existeixen.

Fa poc ha sortit la traducció catalana del poemari *Els meus dies feliços al manicomí*. Aquesta antologia personal la va construir el 2010, quan ja havia tornat de nou a Bòsnia, quan la guerra ja havia acabat feia temps. Els poemes comencen amb l'experiència

directa del setge de Sarajevo, llavors parlen de l'exili al Canadà. I al final del llibre, hi trobem els poemes escrits abans de tot això, quan el futur semblava previsible i segur. Per què ha decidit organitzar els poemes d'aquesta manera?

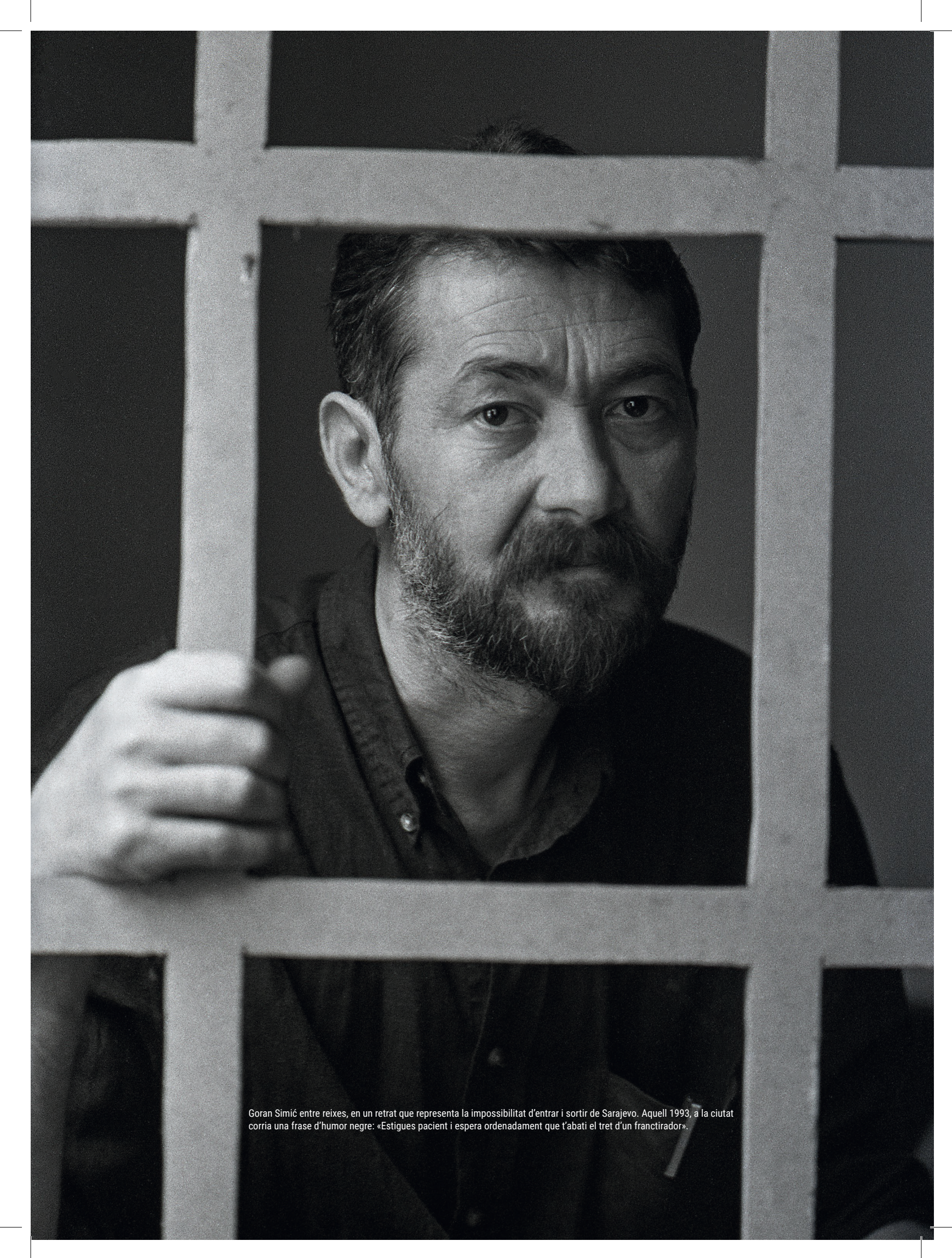
Li he de recordar abans que res que he crescut en una família en la qual tant el pare com la mare van ser partisans, és a dir, que tots dos van lluitar contra el *nazi-feixisme*. La meua formació literària estava marcada per una biblioteca familiar on hi havia només llibres enciclopèdics sobre les guerres. Parlaven de la resistència contra l'ocupació alemanya i la victòria final. Llavors hi havia també àlbums il·lustrats amb reproduccions de les medalles als mèrits militars o els retrats dels herois de guerra. També s'hi trobaven llibres documentals sobre els camps d'extermini nazis i també sobre aquells camps de deportació que havien quedat en funcionament després de la guerra. Recordo també les nombroses recopilacions d'estadístiques sobre el número de morts.

Al bell principi de la meua creació literària vaig posar el focus en l'individu, en la persona concreta. En les estadístiques, l'individu perd el nom i es converteix en un simple número. Alhora, però, cal saber que els anys de la meua escolarització coincideixen amb els anys cinquanta i seixanta del segle XX, és a dir, em vaig formar amb l'actitud transmesa a través de la generació *beat* i més tard a partir de les revoltes dels hippies. És per això que en els meus poemes, el punt de vista és sempre el d'una generació perduda.

És cert que hi ha artistes «d'èxit» que atrauen tota l'atenció dels mitjans, però a la majoria ningú no ens recordarà com a individus. La majoria dels noms de les persones simplement es perden amb el temps. En canvi, en la meua poesia vaig anar desenvolupant des dels inicis el principi que tota vida és digna de ser descrita en un llibre. Qualsevol de nosaltres podria ser una novel·la. Tots som, en el fons, com un relat encara no escrit.

El poemari de 2010, efectivament el vaig concebre a l'inrevés, de manera que els meus primers passos fa cinquanta anys quedessin reproduïts el final d'aquest llibre. Volia mostrar que el ressò dels meus primers versos

En la meua poesia vaig anar desenvolupant des dels inicis el principi que tota vida és digna de ser descrita en un llibre. Qualsevol de nosaltres podria ser una novel·la. Tots som, en el fons, com un relat encara no escrit.

A black and white photograph of a man with a beard and mustache, looking directly at the camera through a window frame. He is wearing a dark shirt. The window frame is made of light-colored wood or metal, creating a grid pattern. The background is dark, suggesting an interior space. The lighting is dramatic, highlighting the man's face and the texture of his beard.

Goran Simić entre reixes, en un retrat que representa la impossibilitat d'entrar i sortir de Sarajevo. Aquell 1993, a la ciutat corria una frase d'humor negre: «Estigues pacient i espera ordenadament que t'abati el tret d'un franc tirador».

L'ENTREVISTA

encara arriba ben bé fins al dia d'avui. Per desgràcia s'ha tornat a demostrar que els temes i els traumes de la societat en què visc s'han transmès fins a l'actualitat, la continuïtat és innegable. Al contrari del que ens diuen els llibres de text, la història no és una bona mestra. I nosaltres tampoc no som gaire bons alumnes.

Cap al final del poemari, hi ha la constatació que el món està assolint la inexistència. Això ho diu un poeta que escriu abans del setge de la ciutat de Sarajevo, abans d'emprendre aquest viatge llarg i dur, abans de haver tornat a casa de nou i haver de confrontar les ferides. I llavors, els últims versos del llibre diuen: «Ara som diferents». Diferents, en quin sentit?

Tot el que ens passa és un cicle que es repeteix, que es repeteix com ho va fer després de la Segona Guerra Mundial. Avui arreu hi ha fugitius, arreu hi ha persones que busquen un bri d'esperança lluny de casa. Alguns són tan lluny de casa seva que ni tan sols poden concebre que podrien ser foragitats a algun altre indret. Com que tot resulta igual, arreu serien uns forasters perquè les tombes dels avantpassats, o bé els documents d'identitat,

han quedat en els països que han hagut d'abandonar per sempre.

Amb això he recordat que m'agradava visitar el cementiri de la ciutat de Milà, a Itàlia. I no per observar la desfilada de monuments kitsch, d'escultures excessives als panteons familiars el preu de les quals deu haver estat superior al que costa construir i mantenir un camp de refugiats. Hi anava per comprovar que el món actual s'ha perdut en aquesta recerca febril d'una nova identitat.

Sembla que hem perdut la por que el passat pugui retornar en forma d'un malson. No tenen cap por els que fan venir excavadores perquè destrueixin el passat centenari que pertany a algú altre en poques hores. No tenen por els que pretenen convertir els llocs de memòria d'una comunitat per a ells desconeguda en un abocador de residus radioactius d'alguna central atòmica. I alhora es pot observar un anhel global de trobar un lloc que no estigui enverinat amb l'ambició dels diners i el desig de profit a qualsevol preu.

En aquest context, no puc evitar pensar en tots aquells que un dia sí que tornaran al lloc on van néixer i descobriran que la casa familiar es troba en algun indret indefinit entre el Banc Central i la Fundació que té cura dels refugiats...

Sovint recordo el poeta de Sarajevo, Marko Vešović (1945-2023), que era un poeta fantàstic, insuperable. Recordo sobretot el detall d'una conversa amb un amic seu que havia anat a visitar la tomba de l'esposa, morta durant el setge de la ciutat. El terreny on es trobava la tomba l'havien convertit en un estadi de futbol. «On és la tomba de la teva dona?» va preguntar-li el Marko. «Deu ser més o menys aquí, aproximadament a l'altura del jugador número setze de l'equip contrari», li va respondre l'amic. I no cal dir res més.

«Les circumstàncies històriques han empès molts dels meus amics a la tomba; jo he resistit, juntament amb un grapat d'altres poetes, per poder ser el testimoni» va escriure a la introducció a *Els meus dies feliços*. Parlem una mica d'aquesta figura de poeta-testimoni. Des de l'abril de 1992, quan va començar el setge de Sarajevo, han passat més de trenta anys. Què és allò que expressa la poesia i que la història no pot testimoniar?

No em sorprèn gens que cada cop hi hagi més necessitat de promoure la «cultura de la memòria» que intenta lluitar contra la història escrita segons les necessitats actuals. No hi ha cap nació ni cap estat que en el seu passat no tingui una taca gran que voldria esborrar en lloc de confrontar-la. Fins i tot al Canadà, que és un estat multinacional amb un gran respecte per la diversitat, van ser necessàries dècades abans de poder reconèixer els crims contra les «primeres nacions» i com milers de nens «indígenes» van ser confinats com a interns a les escoles on els obligaven per força a oblidar la seva història i la seva tradició. Per no parlar dels contagis sistemàtics amb les malalties.

Fotografia de la Biblioteca Nacional a Sarajevo, Vijećnica, cremant. L'incendi el van provocar les granades disparades des de les muntanyes circumdants l'agost de 1992. Es van cremar aproximadament dos milions de llibres.

L'ENTREVISTA

A ningú, per aquesta raó, no li agraden els testimonis. És molt fàcil esborrar un passatge d'un llibre. En canvi, és incòmode haver de confrontar la declaració d'un testimoni. Quan encara durava la guerra, vaig fer unes obres de teatre per a infants amb el títol «La faula sobre Sarajevo» que es van arribar a representar al Festival de Berlín. I allà vaig poder conèixer aquella mena de persones mig analfabetes que viuen bé del negoci de vendre la veritat empolainada. No sé si podeu imaginar la meua sorpresa quan em vaig trobar cara a cara amb un home bosnià que ja aleshores, quan el setge encara durava, escrivia i publicava els seus relats sobre la ciutat. Jo acabava de sortir de la ciutat a través del *túnel spasa*, a través del «túnel de la salvació», i ell em va dir: «Tu calla! Qui explica aquí la veritat sobre el setge de Sarajevo soc jo!» I es va girar i va continuar venent els seus llibres pseudohistòrics. Vaig batejar l'home d'aquesta paradedeta amb els llibres banals com un «comerciant de dolor i tristesa».

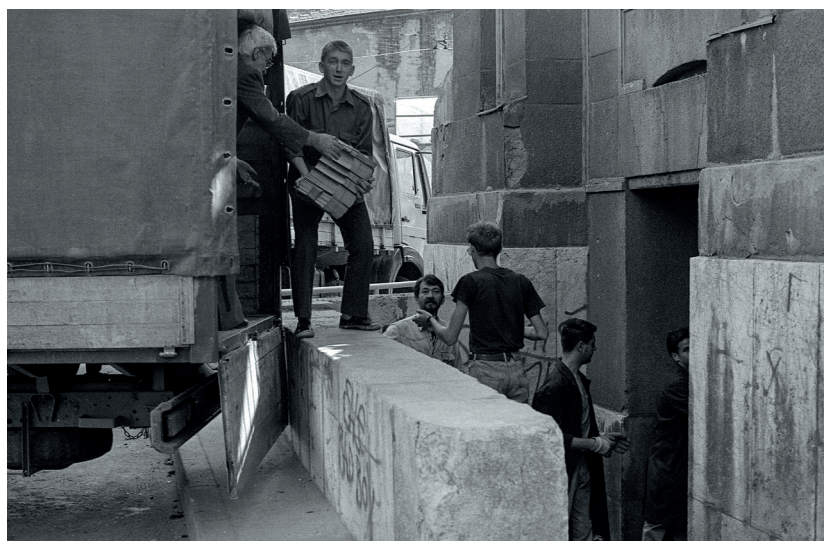
Per no parlar dels ultra-nacionalistes que van fer grans sumes de diners amb la feina de fer emmudir els testimonis. Els agradava molt fer-me la guitza perquè soc un serbi que va quedar-se dins de la ciutat per decisió pròpia, m'hi vaig quedar amb dos nens petits. I identificant-me amb un serbi vaig condemnar l'agressió sèrbia i els crims que s'hi van cometre.

Una vegada vaig publicar una reflexió sobre els manifestants contra els bombardeigs de les ciutats sèrbies per part de la OTAN a la revista *Canadian Forum*. Evidentment jo mateix també hi estava en contra, però alhora vaig apuntar en l'esmentat article que mai no vaig veure tanta gent en cap manifestació contra els quatre anys de setge de Sarajevo o contra el genocidi a Srebrenica. La directora de la revista em va dir que en tota la història de la publicació no havien rebut tants correus electrònics carregats d'odi com els que anaven dirigits contra mi. Em titllaven de «traïdor a sou» a causa d'aquest text. I la mateixa directora em va dir, suposadament fent broma, que si volia continuar escrivint, m'havia de limitar a temes relacionats amb el cultiu de plàtans al Pol Nord o bé la cura que necessiten els gossos recuperats d'una gossera...

Els testimonis no agraden a ningú perquè fan malbé la imatge mental que qualsevol nació té sobre ella mateixa.

Un cop acabada la guerra, calia tornar a viure. De quina manera Bòsnia encara en pateix les conseqüències?

No és pas gaire difícil reconstruir una casa enderrocada, tot i que després de qualsevol guerra, els preus del material de construcció, de totxos i teules, sempre pugen. Però el més difícil és reconstruir-se a un mateix. Les cicatrius són invisibles i és difícil curar-les. Aquí hi entra la indústria farmacèutica per oferir els primers auxilis per tractar el trastorn d'estrès posttraumàtic, uns auxilis que jo mai no vaig voler acceptar. Vaig decidir aprofitar l'ocasió de saber dir i escriure clarament tot el que vaig veure amb els meus propis ulls, tot el que vaig testimoni-

Goran Simić va ser un dels instigadors a salvar els llibres que van resistir l'incendi perquè eren guardats al soterrani. A la fotografia se'l veu amb altres voluntaris rescatant aquests volums mentre els francctiradors disparen contra ells des de les muntanyes per impedir que puguin acabar la tasca. D'aquesta manera es van salvar un milió de llibres.

ar, agradi o no agradi a algú. Ara, mentre parlem, hi ha en curs dues grans guerres injustes: com si el món posés moltes ganes a produir més i més dolor i més i més ferits.

«En temps de fam, vivíem dels records» també diu al llibre. Aquest és un poema que explica la història d'un periodista estranger que no va saber comprendre la necessitat de la bellesa i de la dignitat, també en les circumstàncies més adverses. És difícil transmetre les experiències a tots aquells que no hem sentit mai que la nostra vida corre perill, que no hem sentit mai la por de poder perdre tot el que tenim i estimem?

Sap què és el que més em molesta de la literatura que tracta el tema de la guerra? La sensació que un cop se sap què és una guerra, totes les guerres semblen una mateixa cosa. Aquí hi ha la desesperació, hi ha la preocupació per la família, com salvar els fills de la pluja diària de granades, com aconseguir menjar i aigua, com fer alguna cosa de no res, com no perdre l'esperança que el paradís d'abans de la guerra ha de tornar algun dia. Em molesta que la guerra sigui vista amb els ulls sentimentals en la forma literària que sigui.

Un amic poeta em va demanar, ja després de la guerra, que llegís un manuscrit sobre una guerra inventada, fictícia. I li vaig haver de dir que no. No tinc temps per aquestes coses, li vaig haver de dir, perquè cada dia miro durant hores guerres reals a la televisió.

Un altre amic em va enviar una novel·la que pretenia ser un testimoni autèntic. I en aquesta novel·la, un home i una dona, per casualitat, enmig de la guerra, troben en un armari l'ampolla de xampany francès molt car. I és així com s'enamoren l'un de l'altre. No m'ho podia creure! Que algú hagi pogut pensar que en el temps en el qual es venien les joies de la família o bé es bescanviaven al mercat per un sac de farina seria

«Amnistia Internacional ha acceptat considerar els casos de tretze dones preses de consciència i de dues preses desaparegudes a Etiòpia. Set d'aquestes persones han estat recloses sense que es formulessin les acusacions ni les portessin a judici durant de més de deu anys a causa dels seus vincles amb l'exemperador Haile Selassie. Tenagnework Haile Selassie i les seves quatre filles, Aida Desta, Hirut Desta, Seble Desta i Sofia Desta; Sara Gizaw i Zuriashwork Gebre Igziabeher, són totes familiars directes de l'exemperador, derrocat el 1974. Les altres preses de consciència han estat tancades sense judici previ durant més de cinc anys. Addisalem Genet, Demakech, Marta Kumsa, Naimat Issa, Sintayehu Ayana i Tsehai Tolessa es trobaven entre uns quants centenars de membres del grup ètnic oromo, detingudes el febrer de 1980 a Addis Abeba i presumptament torturades». *Butlletí d'Amnistia Internacional* VIII-5 (maig 1985), 6.

possible de trobar per casualitat una ampolla de xampany? Probablement soc, com tots els testimonis, poc sensible per ensumar el perfum de l'amor enmig de les ruïnes. De vegades és com si de cop passéssim al món virtual dels nens que juguen a fer la guerra, un joc en el qual tirar una bomba a l'enemic et dona punts. En aquest món nostre, la guerra sempre els passa als altres —fins que et passa a tu.

L'experiència de l'exili al Canadà m'ha ajudat a conèixer el destí difícil de moltes altres persones. L'amiga Marta Kumsa va ser empresonada a Etiòpia durant cinc anys només perquè lluitava pels drets de la minoria a la qual pertanyia. En aquell moment estava embarassada i va conèixer la seva filla tot just quan aquesta ja tenia sis anys.

El gran poeta Reza Baraheini (1935-2022) em va explicar com el van detenir a l'Iran en el temps de la revolució islàmica. El van tancar a la presó i allà, pràcticament cada dia, el venien a buscar per portar-lo davant d'un esquadró d'afusellament. Un cop coneixes aquesta mena d'històries, l'actitud cap a la literatura canvia. No vull escriure sobre les coses que són insubstancials. M'he tornat massa sensible a les absències entre les línies de text.

En els poemes d'amor m'estimo més que el protagonista sigui un immigrant qualsevol, o un home que no sap trobar la llengua amb la qual podria expressar els seus sentiments. No m'agrada que sigui algú que té el futur marcat per les herències, per la fortuna familiar o pel renom de la família. Per això sempre m'alegren les notícies com aquesta que una noia ferida durant el setge va ser traslladada a un hospital de París. Uns anys més tard, havia après el francès tan bé que podia ensenyar ella a les companyes de classe la gramàtica francesa. Són detalls molt petits, si voleu, però no puc evitar no estimar-los. Tal com diria l'escriptor i periodista Ryszard Kapuściński (1932-2007), cal «saber vèncer en un món que ens semblava de tercera classe».

«M'agrada el meu accent» és un poema en el qual ens podríem reconèixer tots els que vivim entre les llengües, els que ja no ens sentim a casa només en un país. El podríem proclamar una mena d'himne perquè el poema diu una cosa que els emigrants rara vegada ens reconeixem: el passat és part de qualsevol actualitat.

M'agrada molt aquest poema. El vaig escriure després que una amiga m'hagués dit que els canadencs no l'accepten, tot i que fa mitja vida que viu allà, perquè preserva una mica d'accent croat. Em va recalcar que cuidava aquest deix d'estrangera a propòsit perquè ningú no es pogués pensar que havia nascut a Oxford, perquè no la confonguessin amb algú que s'identifica amb l'anglès britànic. El poema es va publicar en un recull en anglès. I llavors els responsables de la biblioteca nacional d'Ottawa em van dir que hi

L'ENTREVISTA

havia una llista d'espera per al llibre *Immigrant blues* de 350 persones. Un amic va fer una remarca malèvola, va dir per què no demanava als meus lectors que almenys la meitat es comprassin el llibre, si tant els agradava. I jo li vaig replicar si mai no havia pensat que podria ser que aquests lectors simplement no tinguessin diners per comprar un llibre. O que, si ho feien, havien d'estalviar dels diners que necessiten per comprar el dinar que preparen als nens els matins per anar a l'escola. I és així com aquest poema es va convertir en un himne a l'orgull, un himne que expressa la compassió cap a tots aquells que no van marxar de casa seva, enderrocada, cremada, per voluntat pròpia.

Va ser el testimoni directe de la guerra a Bòsnia, va viure el setge de Sarajevo. Quan avui dia parla de tot això, com se sent?

Deu ser que he perdut l'energia per parlar-ne. Mentre encara vivia al Canadà, ja m'havia prohibit a mi mateix concedir entrevistes o escriure textos per a les contraportades. I després, quan vaig retornar a Bòsnia, no em podia imaginar que els mitjans poguessin tergiversar d'aquesta manera les declaracions que neixen de les entranyes d'un testimoni directe. Així, una vegada, vaig concedir una entrevista a un diari de la República Srpska on vaig dir que estava orgullós del meu germà, que era general de l'exèrcit i que no va acabar al Tribunal Penal de la Haia que jutjava els crims de guerra perquè s'havia format en l'exèrcit iugoslau i sabia respectar les regles de l'ètica de fer la guerra. Però el text anava titulat amb la frase «Etic orgullós del meu germà, un general de l'exèrcit serbi». Em van caure cops de tots els costats. Molt pocs llegeixen els textos sencers, només els autors i potser la policia.

En una altra entrevista vaig dir que havia parlat personalment amb el difunt primer president de Bòsnia i Hercegovina sobre el problema que els serbis desapareixien de manera misteriosa, però violenta. Em va fer la sensació que ell no faria res per resoldre aquesta qüestió, i no pas perquè fos creient en l'Islam. I va ser així. La gent desapareixia d'avui per demà. Els ossos d'alguns van ser trobats més tard a les coves càrstiques de les muntanyes circumdants, com va passar amb el general conegut amb el sobrenom de Tsatso (Mušan «Caco» Topalovi, 1957-1993). La veritat vol molts testimonis per donar-se a conèixer, especialment si el silenci i l'oblit són el que més convé. A tothom que arriba al poder li agrada embellir la història. I jo no en tinc cap necessitat. Potser no estic fet d'aquest material que es deixa planxar tan fàcilment, que és tan apreciat aquests dies.

A ningú no li agraden els testimonis. I per a mi, qualsevol de les meves publicacions, ha tingut un preu massa alt. Potser és un fet que la llibertat d'expressió avui el té. Potser tots hem oblidat que ens les tenim amb els posicionaments dels feixismes, uns posicionaments molt visibles també a Europa. Europa ha deixat fer, ha donat llum verda a tots aquells líders que s'estaven

esperant davant dels semàfors que regulaven el trànsit. I són líders que ja han après el truc de posar l'intermitent esquerre just instants abans de girar cap a la dreta. Ha desaparegut en bona part l'orgull propi.

Sovint menciona que li agrada passejar pels paratges naturals als voltants de Sarajevo en companyia dels seus gossos. Per què?

Em vaig decidir per autoaïllar-me per poder ser normal. No em sembla pas estrany que en un punt hagi decidit d'adoptar quatre gossos que estaven destinats a l'eutanàsia. Els vaig construir un tancat en una muntanya sobre Sarajevo per oferir-los una vida en llibertat. Els dono menjar i ens estimem mútuament, des de fa vuit anys. Vaig decidir que viuria de manera aïllada. I no sé qui salva a qui d'acabar en la gàbia de la gossera. Si jo a ells o ells a mi. M'ajuden a poder llegir amb tranquil·litat algun llibre intel·ligent i escriure alguna cosa sensata. Mai no he sentit necessitat de publicar coses en les que no crec. Potser una gran part de tot això la dec als amics gossos i a una reducció del contacte amb els humans. A vegades reconec que utilitzo el renom que tinc per fer callar els guardians de la porta quan vaig a una lectura poètica, o a l'obertura d'una exposició amb el meu gos Kolindo, i m'exigeixen entrar-hi sense ell. I és llavors que trec el pit i li dic que o bé ens deixen entrar tots dos, o bé que ens fan fora a tots dos i que llavors jo trucaria als mitjans.

També li he de dir que aquesta conversa nostra arriba en un moment delicat. Fa molt poc que s'ha mort l'escultor Aleksandar Saša Bukvić (1946-2023) amb qui m'unien cinquanta anys d'amistat. Va fundar un grup d'artistes d'avantguarda, «Zvono», que es va convertir en un símbol de l'art a Bòsnia i Hercegovina abans i després de la guerra, i era un referent a tota l'exIugoslàvia. Com ja he dit, sembla que les guerres i els morts afecten només a algú altre, ens hem acostumat a pensar així. Però quan perds un amic proper, tothom necessita temps per acceptar la vella veritat que la mort no fa excepcions i que la gent neix, viu i marxa.

L'art no deixa cap herència comparable amb una propietat, amb un dot. Els artistes vivim entre línies i les nostres paraules són més fortes quan són metàfores. Per un cúmul de circumstàncies vam coincidir a Toronto, amb les nostres famílies d'aleshores. Vaig treballar de peó, fent feines de manobra, igual com ell. Però un dia va aconseguir crear una sensació: a la obertura d'una mostra seva va venir tanta gent que els veïns, per pura gelosia, van fer cridar la policia. I aquest és el poder de l'art: la gent del carrer et té por i la policia esquiva l'encontre. ■